

событием образовательной среды. Оно в полной мере отражает представления выдающегося ученого и педагога об историко-лингвистическом компоненте высшего филологического образования.

Литература

1. Янкоўскі, Ф. М. Гістарычная граматыка беларускай мовы / Ф. М. Янкоўскі. – Мінск : Выш. шк., 1989. – 300 с.
2. Розенталь, Д. Э. Словарь-справочник лингвистических терминов / Д. Э. Розенталь, М. А. Теленкова. – М. : Просвещение, 1976. – 543 с.
3. Трофимович, Т. Г. Историческая грамматика русского языка / Т. Г. Трофимович. – Минск : ТетраСистемс, 2011. – 208 с.

Наталля Леўчанка

АНАМАСТЫЧНАЯ ФРАЗЕАЛОГІЯ Ў ЛІНГВІСТЫЧНЫХ ПРАЦАХ Ф. М. ЯНКОЎСКАГА

Ф. М. Янкоўскі – таленавіты мовазнаўца, кола навуковых інтарэсаў якога разнастайнае. Гэта фанетыка, марфалогія і сінтаксіс беларускай літаратурнай мовы, праблемы стылістыкі і культуры маўлення, гісторыя беларускай мовы. Вялікую ролю ў навуковай дзейнасці Ф. М. Янкоўскага адыгралі даследаванні ў сферы беларускай народнай фразеалогіі. Даследчык на працягу многіх гадоў займаўся зборам і вывучэннем лексічных рэсурсаў, пераважна з гаворак Глускага раёна Магілёўскай вобласці.

Вынікам руплівай збіральніцка-даследчай дзейнасці Ф. М. Янкоўскага сталі такія кнігі, як “Дыялектны слоўнік” (1959–1970), “Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы” (1962), “Беларуская фразеалогія. Фразеалагізмы, іх значэнне, ужыванне” (1968), “Беларускія народныя параўнанні” (1973). У пералічаных выданнях значнае месца адведзена фразеалагізмам, сярод якіх сустракаюцца выразы з кампанентам – уласным імем ці прыметніковым утварэннем ад яго.

Асобнае месца ў навуковай спадчыне Ф. М. Янкоўскага займае “Дыялектны слоўнік”, матэрыял для якога збіраўся ў пасляваенныя гады. Як зазначае даследчык, мэта слоўніка – “паказаць у пэўнай меры разнастайнасць дыялектнай лексікі поўдня Беларусі, звярнуць увагу на неабходнасць неадкладнага і самага шырокага паходу ... на збіранне, сістэматызацыю, друкаванне і вывучэнне дыялектнай лексікі – невычэрпнага народнага багацця” [1, с. 5–6].

Фразеалагізмы ў “Дыялектным слоўніку” аддзяляюцца ад лексічнай часткі і разам з прыказкамі і прымаўкамі падаюцца ў алфавітным парадку. Сярод агульнай колькасці ўстойлівых адзінак зафіксавана 11 анамастычных выказаў. Прывядзём некалькі прыкладаў (тут і далей захоўваецца напісанне онімаў з вялікай і малой літары так, як у аналізаваных выданнях): *пад богаваю страхою* ‘не накрыта, не прыбраная’ [1, с. 217], *аляксеі праняў* ‘захворванне страўніка, парушэнне стрававання’ [3, с. 153], *што у бога дзень* ‘штодзень, штодзённа’ [2, с. 231], *адам на святы Адам*

‘ніколі, аніколі не аддам’ [2, с. 204], *дай божа ногі ‘наўцёкі, уцякаць, даць драпака’* [2, с. 209].

Фразеалагізмы з уласным імем суправаджаюцца тлумачэннем значэння, ілюстрацыйным матэрыялам, пашпартызацияй, а некаторыя – этымалагічнай даведкай. Так, у гаворцы вёскі Клетнае Глускага раёна зафіксаваны выраз *вынесці за Ціта* са значэннем ‘пахавальца’: *Мусіць сора за Ціта вынесуць* Клетнае. *Нашто паўносілі (павыносілі)? Каб за Ціта вынясьлі.* Клетнае. Фразеалагізм суправаджаецца тлумачэннем: ‘могілкі за Цітаваю сядзібаю’ [1, с. 209].

Іншы раз фразеалагізм пазбаўлены характарыстыкі з боку семантыкі, не падаецца ілюстрацыя: (доўгі) *як піліпаўская ноч.* Клетнае [3, с. 157], (доўгі) *як пятроўскі дзень.* Клетнае [3, с. 157], (прыбрацца) *як хата перад тройцаю.* Глуск [2, с. 221].

У 1968 г. выйшла з друку кніга Ф. М. Янкоўскага “Беларуская фразеалогія. Фразеалагізмы, іх значэнне, ужыванне”, якая з’яўляецца працягам двух выданняў кнігі “Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы”. У ёй апісваецца больш за 1000 выказаў. Адбіраючы са сваёй картатэкі дыялектныя фразеалагізмы для гэтай кнігі, даследчык хацеў “паказаць не толькі багацце, а і разнаманасць, разнастайнасць і самабытнасць народнай фразеалогіі беларусаў” [4, с. 3].

У слоўніку фразеалагізмы характарызуюцца з боку варыянтнасці, граматычных сувязяў з кантэкстам, падаюцца тлумачэнне сэнсу фразеалагізма, ілюстрацыйныя прыклады. Напрыклад, анамастычны фразеалагізм *напрамілы бог* зафіксаваны ў слоўніку са значэннямі ‘1) вельмі шчыра (прасіць, прасіцца; клясціся); 2) распаліва крычаць, клікаць на паратунак’: *Той просіцца так і сяк, клянецца напрамілы бог, што ён не вінен, што гэта на яго памёр.* Сл. п., Чудз. *Тым часам прыбягаюць з двара на Янку, каб ён ішоў напрамілы бог туды.* Тамсама. *А Ціхона не было дома, бо ён пачуў, што якісь чалавек за ракою гукае, просіцца напрамілы бог, каб яго перавезі цераз раку.* Сл. п., Пярэвал. *Калі месяц узыйшоў і стала відно, яго прабудзіў крык зайца напрамілы бог.* Рэч. п.

Падамо яшчэ некалькі прыкладаў анамастычных выказаў са слоўніка: *вадзіць дзяды ‘паралізаваць чыю самастойнасць муштроўкаю, недаверам, пазбавіць каго ўпэўненасці, волі’, смаргонская палітыка ‘няўмелае, медзвездзаватае абыходжанне’, што ў бога дзень ‘штодзень, кожны дзень’, як у бога за пазухаю ‘спакойна, без клопатаў, без трывог і з дастаткам (жыць, пражываць)’.*

Сярод агульнай колькасці кампаратыўных фразеалагізмаў, змешчаных у “Беларускіх народных параўнаннях” Ф. М. Янкоўскага, зафіксавана група выказаў, якія маюць у сваім складзе ўласнае імя – 25 адзінак. Структурным кампанентам фразеалагізмаў выступаюць антрапонім – (выскачыць) *як Піліп з кананель, (дзяліць) як Тодар з Тадораю, (зарабіць) як Заблоцкі*

(Заброўкі) на мыле, (зрадны, здрадлівы, прадажны) як Юда, (разысціся) як Ігналя на вечарыныцы, (убіцца) як Янкель у касцёл, (удалося) як той Салосе, (цікавы) як марцін да кавы; тапонім або адтапонімны прыметнік – (добра) як у гасцях на Стуччыне, (доўгі) як алекшыцкая грэбля, (пайсці) як валожынскі бугай на лёдзе, (страшная) як ведзьма кіеўская, (піць, гуляць) як тая рыбінка сярод Дунаю; геартонім (назва свята) – (выць) як у піліпаўку воук, (доўгі) як пятроўскі дзень, (злосны, куслівы) як спасаўская муха, (наесціся) як на дзяды, (спаць, не спаць) як дзяўчаты на Купалле.

Ф. М. Янкоўскі з’яўляецца аўтарам шматлікіх вучэбных дапаможнікаў, прысвечаных асаблівасцям фанетыкі, марфалогіі, сінтаксісу беларускай мовы, арфаэпіі, словаўжывання ў літаратурнай мове, фразеалогіі. Так, у 1978 г. быў апублікаваны дапаможнік “Беларуская мова”. У дадатку змешчаны паказальнік фразеалагізмаў, якія аналізуюцца на старонках кнігі. Агульная колькасць фразеалагізмаў з уласным імем сярод іх – 42 адзінкі беларускай мовы. Сустрэкаюцца таксама фразеалагізмы рускай, польскай і нямецкай моў. Разглядаюцца яны ў розных аспектах – структурна-граматычным, семантычным, этымалагічным і інш.

Напрыклад, фразеалагізм *Магдаю заліваўна* – белела і заразліва, раскаціста смяяцца, апісваецца з боку семантыкі і сферы выкарыстання [6, с. 98]. А вось прыклады гістарычна-этымалагічнага вытлумачэння фразеалагізмаў. Структурнымі кампанентамі выразу *Лупалаўскі Падаруй* з’яўляюцца адтапонімны прыметнік *лупалаўскі* (зарэчная частка Магілёва – Лупалава, дзе стагоддзі жылі гарбары) і прозвішча *Падаруй* [6, с. 99]. У дапаможніку падаецца наступная гістарычная даведка фразеалагізма *не фігуруйся, Грышачка*: “Выраз ... з’явіўся з часоў уніяцтва на Беларусі; Грышачка Загорскі служыў пашыльным хлапчуком пры Кіеўскім мітрапаліту Рагазе; з часам Грышачка стаў полацкім архіепіскапам і быў вельмі ганарыстым чалавекам.” [6, с. 273].

Такім чынам, навуковая лінгвістычная спадчына Ф. М. Янкоўскага і сёння з’яўляецца прыцягальным цэнтрам увагі даследчыкаў, у прыватнасці тых, хто займаецца вывучэннем фразеалогіі, у нашым выпадку – анамастычнай фразеалогіі.

Літаратура

1. Янкоўскі, Ф. Дыялектны слоўнік / Ф. Янкоўскі. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1959. – 230 с.
2. Янкоўскі, Ф. Дыялектны слоўнік. Вып. 2 / Ф. Янкоўскі. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1960. – 236 с.
3. Янкоўскі, Ф. Дыялектны слоўнік. Вып. 3 / Ф. Янкоўскі. – Мінск : Выд-ва АН БССР, 1970. – 172 с.
4. Янкоўскі, Ф. Беларуская фразеалогія. Фразеалагізмы, іх значэнне, ужыванне / рэдкал. М. Яўневіч, А. Баханькоў. – Мінск : Выш. шк., 1968. – 448 с.
5. Янкоўскі, Ф. Беларускія народныя параўнанні / Ф. Янкоўскі. – Мінск : Выш. шк., 1973. – 237 с.
6. Янкоўскі, Ф. Беларуская мова / Ф. Янкоўскі. – 3-е выд., дапрац. – Мінск : Выш. шк., 1978. – 336 с.